

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” CONSTANȚA
DEPARTAMENTUL ȘCOLII DOCTORALE DE TEOLOGIE
DOMENIUL DE DOCTORAT: TEOLOGIE

REZUMAT
TEZĂ DE DOCTORAT

*Aspecte istorice privind Episcopia Constanței
în perioada 1923-1950*

CONDUCĂTOR DOCTORAT:
PR. PROF. UNIV. DR. NECHITA RUNCAN

DOCTORAND:
PR. BRUTARU M. CLAUDIU COSMIN

CONSTANȚA
2014

CUPRINS

Abrevieri

Introducere

Capitolul I – Retrospectivă istorică asupra creștinismului dobrogean

1. Dobrogea până la ocuparea ei de către turci
2. Dobrogea sub stăpânirea otomană
3. Istoria modernă a Dobrogei
4. Dobrogea și Cadrilaterul

Capitolul al II-lea – Reactivarea Episcopiei Tomisului (1923-1950)

1. Premise istorice pentru (re-)înființarea Episcopiei Constanței
2. Bazele juridico-canonice ale reactivării Episcopiei Constanței
3. Jurisdicția Episcopiei Constanței
4. Organizarea Episcopiei Constanței în perioada 1923-1950
5. Evoluția vieții bisericești dobrogene în Episcopia Constanței

Capitolul al III-lea - Ierarhii Tomisului în perioada 1923-1950

1. Primul Episcop al Tomisului – P.S.S. ILARIE TEODORESCU
 - a. Note biografice
 - b. Slujirea ecleziastică
 - c. Instalarea ca episcop
 - d. Activitatea episcopală
 - e. Palatul Episcopal
 - f. Activitatea de cărturar a P. S. Episcop Ilarie
2. Episcopul GHERONTIE NICOLAU
 - a. Note biografice
 - b. Activitatea episcopală
 - c. Opera muzicală a Episcopului Gherontie Nicolau
 - d. Catedrala Sf. Petru și Pavel
 - e. Seminarul Teologic din Constanța
 - f. Școala de Cântăreți Bisericești
 - g. Celelalte slujiri și preocupări ale P.S. Gherontie
3. Episcopul Locotenent al Constanței, EUGENIU LAIU
 - a. Repere biografice
 - b. Activitate pastoral-misionară
 - c. Activitate culturală
 - d. Ctitor de lăcașuri sfinte
 - e. Activitatea social-caritativă
4. Episcopul CHESARIE PĂUNESCU
 - a. Repere biografice
 - b. Activitate pastoral-misionară
 - c. Activitate culturală
 - d. Ctitor de lăcașuri sfinte
 - e. Activitatea social-caritativă

Capitolul al IV-lea – Cultele minoritare din Dobrogea în perioada 1923-1950

- a. Cultul creștin ortodox
- b. Cultul mahomedan
- c. Biserica ortodoxă de rit vechi
- d. Cultul Catolic

- e. Biserica protestantă
- f. Mozaismul

Capitolul al V-lea – Învățământul românesc în Dobrogea în perioada 1923-1950.

1. Primele începuturi de școală în Tulcea
2. Învățământul în Dobrogea de sud
3. Întemeietori de școală românească în Dobrogea
 - a. Dascălul Costache Petrescu
 - b. Preotul Dimitrie Chirescu
 - c. Ieromonahul Nifon Bălășescu
4. Cultura
 - a. Dobrogea de sud (județele Caliacra și Durostor)
 - b. Județul Constanța
 - c. Județul Tulcea
5. Muzica religioasă

Capitolul al VI-lea: Viața creștină din Dobrogea reflectată în presa locală din perioada 1923-1950

1. Despre începuturile presei religioase în România
2. Presa dobrogeană
 - a. Publicații dobrogene laice
 - b. Publicații dobrogene religioase
 - c. Presa din Cadrilater

Capitolul al VII-lea: Episcopia Constanței și instaurarea comunismului (1948-1950)

1. Situația Bisericii Ortodoxe Române după 1945
 - a. Instaurarea Republicii Populare Române 1947
 - b. Apelul Bisericii pentru Marea Adunare Națională Constituantă 1948
 - c. Anularea Concordatului 1948
 - d. Alegerea I. P. S. Patriarh Justinian 1948
 - e. Legea pentru regimul general al cultelor 1948
 - f. Biserica și Constituția 1949
2. Biserica din Dobrogea la începutul dictaturii comuniste (1945-1950)

Concluzii

Anexa

Bibliografie selectivă

Curriculum Vitae

Declarație

Datorită legăturilor mele spirituale deosebite cu biserica din provincia Dobrogea, teza pe care am ales-o în domeniul Teologiei privește cele mai reprezentative aspecte istorice din viața bisericească dobrogeană și este din subdomeniul Teologie istorică, iar pentru a reuși o cercetare interdisciplinară, cuprinzătoare și în profunzime am ales “Episcopia Constanței” în “perioada 1923-1950”. Știu sigur că această teză “**Aspecte istorice privind Episcopia Constanței în perioada 1923-1950**” nu a fost aleasă ca temă pentru o lucrare de doctorat la noi în țară în ultimii 10 ani. Nu ascund că m-au ajutat în această direcție exercițiul și eforturile pe care le-am depus participând la crearea volumului de cercetare istorică asupra personalității și lucrării preotului Stavrofor Niculae V. Paveliu care a lăsat o bogată moștenire spirituală locuitorilor orașului de la malul mării: bisericile Adormirea Maicii Domnului 1 și Sfântul Gheorghe, ambele monumente istorice. (vezi Ionuț Druche, preot Claudiu Cosmin Brutaru, **Viața preotului Nicolae Paveliu: 1929-2014: 25 de ani de la trecerea la Domnul**; apare cu binecuvântarea IPS Teodosie, arhiepiscopul Tomisului, la Constanța: Editura Arhiepiscopiei Tomisului, 2014).

Îmi doresc să argumentez în această teză că slujirea ierarhilor dobrogeni și înființarea Eparhiei dobrogene a Tomisului au produs întotdeauna consecințe extraordinar de bune asupra vieții credincioșilor din această provincie, consecințe care s-au extins asupra întregii ortodoxii românești, iar dintre toate perioadele istorice, pe mine mă interesează în mod deosebit perioada 1923-1950, în care a fost reactivată Episcopia Constanței.

În Dobrogea de astăzi, străvechiul pământ al Scythiei Minor, au păstorit de-a lungul istoriei creștine ierarhi care s-au remarcat prin mărturia lor creștină deosebită și prin eforturile susținute pentru promovarea vieții bisericești. Dintre aceștia, îi prezentăm în lucrarea noastră, cu deosebire, pe cei care au păstorit această provincie românească în perioada 1923-1950, timp în care a înființat Episcopia Constanței, continuatoare a străvechii Mitropolii a Tomisului. Episcopii în jurul cărora a pulsat o intensă viață bisericească în perioada amintită au fost : Ilarie Teodorescu, Gherontie Nicolau, și Chesarie Păunescu, la care mai putem adăuga și pe Eugeniu Laiu, ca locotenent al acestei eparhii pentru o perioadă de aproape doi ani.

Punct strategic important, loc de întretăiere a unor drumuri comerciale însemnate ale continentului, Dobrogea începe să capete o valoare sporită în condițiile în care Dunărea a devenit arteră comercială de prim rang pentru comerțul european.... Transhumanța așa cum o vom vedea, a avut un rol important...pretutindeni, în satele dobrogene; alături de locuitorii străvechi ai pământului, a adus la un loc români din toate provinciile. Datorită acestui fapt, ținutul Dobrogei, prezintă aspectul unei Dacii în miniatură, motiv pentru care îl considerăm reprezentativ pentru poporul român... Și dacă Dobrogea și-a putut păstra virtuțile productive în

urma gravelor repercusiuni provocate de stăpânirea otomană, aceasta s-a datorat faptului că provincia n-a putut fi ruptă de spiritul economic și implicit religios, al țărilor române, în care era integrată atât de puternic.

Pentru a cunoaște cât mai cuprinzător viața religioasă a Episcopiei Constanței considerăm util să procedăm în lucrarea noastră, la o expunere a istoriei religioase a provinciei Dobrogea pe care o vom împleti cu istoria încărcată de semnificații a orașului Constanța.

Istoria orașului de reședință Constanța se confundă cu a provinciei Dobrogei și împreună se pierd în legendele trecutului, începând cu timpurile preistorice, putem deosebi în această minunată istorie câteva mari perioade care se pot circumscrie în periodizarea generală a istoriei românilor:

1. Istoria Dobrogei în perioada antică.
2. Istoria Dobrogei în perioada medievală.
3. Istoria modernă a Dobrogei.
4. Istoria contemporană a Dobrogei.

Dacă la modul teoretic putem realiza această împărțire, când un cercetător încearcă să vorbească despre viața bisericească din Dobrogea - păstrând chiar și această sumară cronologie -, vom constata că este limitat de numărul foarte mic al lucrărilor care acoperă acest subiect, lucrări ce se împuținează cu cât ne îndepărtăm de prezent; totuși, documentele care pot aduce lumină în subiectul acestei lucrări, deși sunt insuficiente sau greu accesibile, ele nu lipsesc, și prin urmare un rezultat se poate obține, chiar dacă această întreprindere presupune un mare efort și ar prezenta unele lacune.

Leagănul civilizației noastre din timpurile străvechi, Dobrogea face astăzi obiectul unor ample studii și investigații arheologice ale căror baze au fost puse de neobosiți istorici și arheologi de renume ca Vasile Pârvan, Ion Barnea, Radu Vulpe și alții care au dezbătut numeroase aspecte interesante și de multe ori problematice în conjunctura specifică a bisericii române.

Datorită așezării sale, Dobrogea cunoaște o înfloritoare dezvoltare și orașele-cetăți de pe țărmul mării vor avea de foarte timpuriu legături comerciale și culturale cu vestite centre din sud-estul Europei și din Orientul Apropiat. Poziția sa geografică devine foarte curând invidiată și privirile cuceritorilor o caută din ce în ce mai mult. Ajungând prin anii 28-24 î.d.Hr., sub stăpânirea romană, Dobrogea a cunoscut din plin procesul de romanizare, sutele de inscripții ca și numeroasele ruine de așezări atestând prezența și continuitatea populației daco-romane în aceste ținuturi.

Potrivit celor mai avizate personalități istorice, în timpul când se producea această romanizare, apare și creștinismul, care prin Sfinții Apostoli a început a se răspândi chiar din

primul secol al erei noastre. În Dobrogea acelor timpuri, oficial numită mai apoi Scythia Minor, după tradiție cuvântul Evangheliei a fost semănat de Sfântul Apostol Andrei.

Pe vremea stăpânirii romane, provincia noastră s-a numit “Țara Geților”, pentru că elementul predominant era cel getic. Strabon îi zice “Scythia Minor”. Ovidiu și Plinius cel Bătrân nu pomenesc nimic de Sciți, dar, se știe că Sciții din nordul Dunării, pe timpul decăderii Geților și Macedonenilor, fac incursiuni în Dobrogea, și după scrierea lui Demetrius de Kalatis, Sciții ocupă gurile Dunării, până la râul “Zyras”, Valea Batovei de astăzi.

Dintre provinciile românești, Dobrogea a fost cea mai înstrăinată de țară și asta pentru că în decursul veacurilor a avut soarta cea mai vitregă în ce privește viața națională și creștinească. Măcar că începuturile românești sunt foarte vechi în această provincie și măcar că viața creștină e mai veche, mai frumoasă și mai intensă decât în oricare altă parte a țării, totuși datorită împrejurărilor istorice ulterioare, cu totul nefavorabile unei dezvoltări de viață românească și creștină, Dobrogea a rămas din multe puncte de vedere în urma celorlalte provincii românești. Situația geografică a făcut din ținutul acesta dintre Dunăre și Mare, o răspântie a tuturor națiilor și stăpânirilor din Europa Orientală. Astfel încât elementul românesc, oricât de puternic ar fi fost el odată, cu timpul, a slăbit dar, a reușit să se mențină, atât cât s-a menținut, numai cu multe sacrificii.

Pentru motivele acestea și pentru altele, ortodoxia noastră în Dobrogea n-a putut să se manifeste așa cum a făcut-o în celelalte ținuturi românești.

Atât în Dobrogea cât și în toată Dacia Aureliană, creștinismul s-a răspândit și a evoluat încă din primele secole ale erei creștine, după plecarea Sfinților Apostoli în lume, pentru predicarea evangheliei.

Alături de propovăduirea apostolică provincia noastră a beneficiat și de măsuri ale conducătorilor laici care au condus la răspândirea creștinismului la noi. Astfel, împăratul Traian a adus coloniști și legionari în Dacia, din toate părțile imperiului, dar mai ales din Peninsula Balcanică, din Asia Mică și din Siria. Acolo deja erau comunități creștine destul de puternice și numeroase, pe la sfârșitul veacului I după Hristos, în urma predicării Evangheliei de către Apostoli și în special de Apostolul Pavel, care a predicat și în Peninsula Balcanică.

Între coloniștii și soldații aduși de Traian în Dacia, desigur că în cele trei veacuri de la început, au fost și prin cetățile grecești de pe malul mării, și care erau destul de înfloritoare în Scythia mică (Dobrogea de astăzi), mulți creștini, care la rândul lor au propovăduit Evanghelia și în Dacia Traiană mai ales că tradiția și istoricii ne spun că Apostolul Andrei a predicat și la Sciți. Sciții care au locuit în teritoriul unde se află astăzi Dobrogea au dat denumirea romană a acestei provincii: Scythia Minor.

Probabil au fost între ei și dintre creștinii urmăriți și persecutați de împărații romani în centrele mari din inima imperiului, care se vor fi refugiat în această provincie nouă, cucerită de Traian, dar unde autoritățile romane vor fi fost mai puțin pornite împotriva lor, iar cu începere din secolul al IV-lea, din timpul împăratului Constantin cel Mare, situația lor începe să se schimbe în sensul unei libertăți totale de exprimare a credinței, după Edictul de toleranță de la Milan.

Indiferent pe ce cale vor fi ajuns creștinii în Scythia Mică sunt cunoscute suficiente probe conform cărora cel puțin la sfârșitul secolului al III-lea și începutul celui următor prezența acestora aici este mai presus de orice îndoială, mulțimea lor fiind chiar destul de însemnată. O dovedesc, desigur, multele vestigii creștine, de mai apoi – basilici, inscripții, obiecte de cult ș. a. -, descoperite până acum în Dobrogea și mai cu seamă numărul impresionant al martirilor care au stropit cu propriul lor sânge pământul acestei provincii în timpul prigoanei dezlănțuite din porunca împăratului Dioclețian (284-305). Acest fapt din urmă, mai ales, atestă prezența creștinismului aici, vechimea și vitalitatea lui și lasă să se întrevadă că Biserica avea nu doar o oarecare organizare, ci o perfect canonică organizare, ca episcopie și mitropolie, potrivit tuturor așezămintelor bisericești ale timpului, înainte chiar de apariția istorică a Patriarhiei Ecumenice, așa cum remarcabil o demonstrează renumitul profesor de drept canonic Pc. Pr. Nicolae V. Dură.

Numărul din ce în ce mai sporit al creștinilor ca și starea înfloritoare a provinciei impuneau pentru aceste ținuturi înființarea unei eparhii, lucru care s-a și întâmplat de altfel. Este vorba de episcopia și ulterior mitropolia Tomisului, al cărei început, se crede, urcă la sfârșitul secolului al III-lea, funcționând apoi neîntrerupt aici, până în secolele VI-VII, potrivit documentelor, și care își întindea jurisdicția peste întreaga Scythia Minor, și există suficiente temeiuri să credem că și peste creștinii din sudul Moldovei și estul Munteniei, spre arcul Carpatic – deși aceste lucruri nu fac obiectul lucrării noastre.

Considerațiuni de ordin istoric sau politic au făcut adeseori, ca aceeași unitate geografică – Dobrogea - să aparțină mai multor state și să poarte, uneori, numiri diferite.

Cea mai veche mențiune a Dobrogei cu numele de Scythia se întâlnește într-o inscripție greacă datând de la începutul secolului al II-lea î.d.Hr., descoperită la Histria.

Între istoria românilor din dreapta Dunării și a celor din stânga fluviului au existat multe asemănări, mai ales în planul vieții materiale și al raporturilor interumane, dar și o serie de deosebiri, unele esențiale, mai cu seamă în ceea ce privește destinul lor politic, dar, întotdeauna, în provincia sud dunăreană, românii au reprezentat o constantă a locuirii cu o mențiune specială pentru nordul zonei, unde numărul lor era mărit de transhumanța mocanilor, pendularea locuitorilor de peste Dunăre și a secerătorilor munteni, stabiliți uneori cu acordul autorităților, iar o serie de elemente păstrate în diferite izvoare și documente locale elaborate de-a lungul

secolelor XV-XVIII confirmă vechimea elementului românesc, prezent sub forma „unei numeroase populații autohtone de agricultori, păstori, crescători de vite, pescari, meștesugari și negustori, care au dat nume românești, unele foarte expresive și caracteristice, așezărilor, cursurilor de apă, dealurilor, ostroavelor, lacurilor, iezelor și grindurilor din Delta”.

Dobrogea, ținut încărcat de o lungă și bogată istorie, fascinantă și atractivă prin diversitatea culturală, etnică, religioasă și de civilizație, marcată fundamental de poziția geografică între două continente, Europa și Asia, a jucat permanent un rol major în evoluția istorică a poporului român dar și în cea a sud – estului european. Astfel, ținutul pontic a devenit, în perspectiva istoriei, o piesă de bază a evoluției însăși a poporului român, de la apariția sa în spațiul istoric carpato-danubiano-pontic până în prezent.

Dobrogea sau “Regiunea dintre Dunărea inferioară și Marea Neagră constituie o parte integrantă și unitară a vetrei carpato-dunăreano-pontice în care istoria a pulsant cu deosebită vigoare din timpuri imemorabile.”

Între provinciile istorice ale României, Dobrogea este teritorial și demografic printre cele mai mici, reprezentând circa 6,5% ca suprafață și 4,5% ca număr de locuitori, raportate la nivel național. Cu toate acestea, Dobrogea se constituie într-o realitate geografică, etnografică și religioasă pe cât de bine delimitată, pe atât de variată și complexă.

Istoria modernă și contemporană a impus și în acest teritoriu românesc evoluția spre modernitate, deschiderea spre Occident, lentă dar sigură pe calea dezvoltării și revenirii la identitatea proprie, trasată de secole de istorie și rădăcinile trecutului, pierdute în negura vremurilor.

La răscrucea marilor drumuri de întrepătrundere a civilizațiilor dacă, greacă și romană, Dobrogea, unde Bizanțul și-a exercitat timp îndelungat stăpânirea, este cea dintâi provincie a țării noastre ce intră în paginile istoriei.

Această poziție geografică a provinciei, între stepele Europei răsăritene și strălucitul Bizanț medieval, a dus la transformarea Dobrogei într-un drum al migrației popoarelor și loc de desfășurare a războaielor ruso-turce, ce culminează în veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea, cu grave urmări pentru viața localnicilor, și totuși, documentele rămase, notele de călătorie, însemnările făcute pe vechile cărți bisericești atestă existența a numeroase epitropii de la Tulcea la Turtucaia, iar reputatul cercetător de arhive Tudor Mateescu a identificat, de asemenea, pentru secolele XVIII - XIX zeci de nume de preoți, dascăli și cântăreți români, slujitori ai bisericilor din Cernavodă, Ostrov, Oltina, Turtucaia, Măcin, Isaccea, Hârșova, Beștepe, Beilic, Garvăn, Dăieni, Nalbant, Babadag, Rasova, Luncavița, Zebil, Niculițel, Tulcea, Sulina și multe altele.

Elementul românesc a persistat aici, el avea puternice rădăcini. Se știe că printre primele mențiuni documentare despre români sunt cele referitoare la românii dinspre Pontul Euxin.

În legătură cu numele Dobrogei s-au încercat multe explicații. După unele, fanteziste, numele ar veni de la populația Dóberes, menționată de Herodot. După altele, ar deriva din cuvinte care exprimă particularități geografice și fizice ale teritoriului: dobro (sl.=bun) , dobrite, (sl.=pământ pietros, neroditor). Există și ipoteze care, luând în considerare trecutul turcic al Dobrogei (de la avari și bulgari, în secolele VI-VII, până la pecenegi, uzi și cumani, în secolele XI-XII la selukizii lui Izzed-Din Kaikavus II și San Saltuk Dede din secolul al XIII-lea) , aduc în discuție termeni vechi turcești: Berġan/Burġan menționat de geograful arab din secolul al XII-lea, Idrisi , sau dbu bruġan (dbu=conducător, bruġan=valam propugnaculum).

Dar cele mai multe adeziuni științifice s-au îndreptat spre explicație prin eroul eponim, anume despotul Dobrotici. Locuțiunile cu sensul de “stăpânirile/țara/despotatul lui Dobrotici” datează din a doua jumătate a sec. al XIV-lea, și sunt din surse latine sau grecești. Dar fonetismul actual al numelui – Dobruca/Dobrogea – îl găsim în sursele otomane. Cele mai vechi mențiuni documentare otomane ale “țării” Dobrogea, sunt din prima jumătate a sec. al XV-lea, Dobruca ili, Sabra-i Dobruca (stepa deșertică Dobrogea) în sursele narrative sau Dobruca și Dobruca vilayetleri (ținuturile Dobrogea), în documentele de cancelarie din primele două decenii ale secolului al XVI-lea. Toate teoriile asupra numelui Dobrogea, au pendulat între originea slavă și turcică (sau turcică slavizată) a acestui toponim. Iar derivarea numelui țării din cel al conducătorului său, Dobrotici, a avut și ea de rezolvat problema originii slave, turcice (cumane) sau românești a numelui acestui erou eponim, problemă care nu a întrunit încă unanimitatea în rândul specialiștilor.

Dintre toate neamurile câte s-au așezat în Dacia, după retragerea legiunilor romane, nici unul nu are atâta însemnătate pentru istoria poporului nostru ca Slavii, ce s-au așezat în mare număr și în toate părțile ei nu numai în unele regiuni, cum s-a crezut multă vreme, iar populația romanică este dislocată de valurile repetate și puternice ale Slavilor. Ei joacă în ținuturile dunărene rolul pe care l-au jucat în apus neamurile germanice (rezultate din amestecul locuitorilor de limbă latină din imperiu cu barbarii care s-au așezat în țările respective). S-a întâmplat însă ca procesul etnic să se desfășoare în chip contrar pe cele două maluri ale Dunării : la miazăzi, favorabil Slavilor, și unde s-a născut poporul Bulgar, iar la miazănoapte defavorabil lor, slavii fiind asimilați în poporul român.

După crearea statului bulgaro-slav, la sud de Dunăre, pe teritorii aparținând până atunci Imperiului Bizantin, fosta provincie Scythia Minor a continuat să fie considerată ca parte integrantă a Imperiului, însă lipsa unei organizații administrative și a unei armate stabile, a făcut ca noul stat bulgar să-și întindă stăpânirea și asupra Dobrogei, între anii 681-971, fără ca ea să fie totală, constantă sau continuă.

Totuși, bulgarii nu sunt la origine slavi, sau mai precis nu sunt doar slavi, ci fac parte din marea familie a neamurilor de limbă turcă și anume din grupa occidentală a lor, peste care s-a adăugat populația de origine slavă. Amintim acest lucru deoarece și bulgarii au jucat un rol important în istoria Dobrogei. Când se vorbește de influența bulgară asupra noastră, trebuie să se înțeleagă prin urmare nu acea populație străveche, de natură turcească și despre care suntem puțin informați, ci mai ales de influența Slavilor care au asimilat pe bulgarii de la care am împrumutat noi alfabetul chirilic precum și o serie de elemente în viața de stat.

Ascensiunea bulgarilor în teritoriile românești începe cu pecenegii care vin pe la anul 890. În urma victoriei împăratului Ioan Tzimiskes (969-976) împotriva slavilor, partea de nord-est a Bulgariei a trecut sub stăpânirea bizantină, până la granița de altădată a Dunării de Jos, aceste teritorii fiind organizate într-o unitate administrativ-teritorială numită „themă” și condusă de un strateg, cu reședința la Durostorum. Această themă, din a doua jumătate a secolului XI-lea s-a numit „Paristrion” sau „Paradunavis” sau „Paradunavon” (de lângă Dunăre).

În perioada năvălirii popoarelor barbare (sarmații, hunii, avarii, slavii, bulgarii, ungurii, pecenegii și cumanii, și în sfârșit tătarii), care a ținut timp de o mie de ani, soarta Bisericii și a poporului băștinaș, cârmuit de ea, a fost destul de grea și nesigură. În acest timp, creștinii din aceste părți își găseau scăparea în munți și păduri, care se întindeau în adevărați codri - exemplul codrilor Vlăsiei, sau Vlahilor - de la munte până la mare, și unde duceau o viață patriarhală cu credința și obiceiurile lor. Știm cu certitudine că la Silistra de astăzi a existat o Episcopie, pe malul drept al Dunării în apropiere de două cetăți romane puternice: Axiopolis și Sucedava, episcopie care a fost ridicată la rangul de Mitropolie. Ea se numea Durostorum și a avut o existență mai îndelungată decât alte Episcopii. Aici erau așezate toate autoritățile administrative și militare, alături de care era și cea bisericească, reprezentată prin Mitropolia Durostorum – supranumită și Dristra – care cu timpul și-a întins jurisdicția asupra întregii Dobroge.

Dar cei mai mulți dintre români au fost cucerți și supuși de slavii care i-au copleșit, și alături de care au trăit ceea ce a făcut ca ei însuși să nu fie jefuiți de alte popoare, cum dovedește încercarea de ocupare a teritoriilor noastre din partea avarilor. Și este chiar caracteristic faptul că regiunea locuită majoritar de români și numită de către Slavi Vlașca adică Țara Vlahilor sau Țara Românilor – căci aceasta înseamnă cuvântul Vlah – se găsește la șes, nu la munte.

Dar Patriarhia bulgară de Durostorum, recunoscută de împăratul Roman Lekapenul, din interese politice, a fost desființată, iar în locul ei s-a creat o mitropolie, dependentă de Patriarhia de Constantinopol și nu este exclus ca sub jurisdicția acesteia să fi ajuns și unele episcopate de pe teritoriul de azi al Dobrogei (Dinogetia, Noviodunum, Troesmis, Axiopolis etc.).

Cumanii apar în ținuturile noastre pe la jumătatea secolului al XI-lea (1057), când bat pe Pecenegi și le ocupă așezările. Stăpânirea lor durează până la venirea Tătarilor (1241), așadar timp de aproape două secole.

La sfârșitul secolului al XI-lea, avem, datorită Anei Comnena, o informație despre existența unor conducători locali de la Dunărea de Jos (Tatos, Sestlav și Satzas).

În urma unei răscoale provocată de frații Români Petru și Asan, la 1185, se îndepărtează ascultarea impusă românilor față de Ohrida, de către Vasile II Bulgaroctonul, și se întemeiază din nou, între Dunăre și Balcani, regatul al II-lea Româno-Bulgar – sub cei doi frați, care este organizat mai ales de Ionițăși apoi de Ioan II Asan. Ioniță este încoronat de Papa Inocențiu de la Roma ca împărat, în anul 1204 luându-și reședința la Târnova.

Cu această ocazie, el depune jurământ de credință Papei împreună cu Arhiepiscopul de Târnova, căruia i se dă titlul de Primat, înlocuindu-se astfel acela de Patriarh. Legătura aceasta nu a durat mult căci în 1235, Ioan Asan II dobândește de la Patriarhul de Constantinopol, recunoașterea Primatului de Târnova ca Patriarh și supune Biserica Româno-Bulgară din nou sub jurisdicția Constantinopolului.

În sec. XIII Bizantinii desemnează în Dobrogea, pământuri Sultanului Seleucid Izzedin și mai mult de 10.000 de familii turcești asiatice se stabilesc aici, pentru a emigra mai târziu în Crimeea.

Prin sec. XIV, regatul Româno-Bulgar, despărțindu-se în mai multe părți și Biserica începe să se desfacă. Unii Mitropoliți, ca cel de la Vidin, tindeau spre independență, alții preferau sătină de Constantinopol, până ce în fine regatul Româno-Bulgar este nimicit de Turci în bătălia de la Cosovo, la 1389, și Baiazid I preface Bulgaria în pașalâc turcesc. Odată cu regatul dispăre și Patriarhatul de Târnova.

Astfel, în prima jumătate a secolului al XIV-lea, partea de nord a Dobrogei, inclusiv orașul Vicina, a ajuns sub stăpânirea lui Basarab I, domnul Țării Românești, iar Mircea cel Bătrân a ocupat mai multe cetăți, pentru ca ele să nu cadă sub stăpânirea turcilor. Cu ajutorul populației locale, Mircea a alungat pe turci din Dobrogea, alipind-o, împreună cu Durostorumul, Țării Românești. De aceea, în 1389, el a adăugat la titlul său și pe acela de stăpânitor „al părților Podunaviei” = “de lângă Dunăre”.

Despre o organizare bisericească în secolele XIII-XIV în Dobrogea avem o referire la Mitropolia Vicinei, menționată și în Alexiada Anei Comnena (sec. XI). Pentru localizarea Vicinei s-au propus: Măcin, estuarul dunărean în fața Isacei, Somova (toate în partea de nord a Dobrogei, în apropierea Dunării), iar mai nou în ostrovul de la Păcuiul lui Soare, la cca 18 km de Silistra.

În prima jumătate a secolului al XIV-lea însemnătatea Vicinei începe să scadă, datorită incursiunilor tătarilor, care au și ocupat-o în primii ani ai secolului al XIV-lea. După mitropoliții Macarie și Chiril din această primă jumătate de secol, ultimul mitropolit de Vicina a fost Iachint, care, în mai 1359, la stăruințele voievodului Nicolae Alexandru al Țării Românești (1352-1364), a fost recunoscut de patriarhul ecumenic Calist I ca mitropolit al Ungrovlahiei.

Vedem așadar că mult înainte de întemeierea politică a celor două Principate române, la Silistra și în toată Dobrogea exista o organizare bisericească destul de înfloritoare, cu Episcopi și Mitropoliți.

Un destin aparte l-a avut Dobrogea pe timpul lui Mircea cel Bătrân, care printr-un document din 23 noiembrie 1406 se declara ca "...domn de ambele părți de peste toată Dunărea și până la Marea cea Mare."

După moartea lui Mircea cel Bătrân, Dobrogea a fost treptat cucerită de turci, intrând în sistemul administrativ otoman spre sfârșitul secolului al XV-lea, când "devine un ținut islamic, integrat Sangeacului și Silistrei."

Despre stăpânirea otomană asupra Dobrogei se pot spune numai câteva lucruri și anume că, turcii dobrogeni deși au devenit stăpâni, ei au rămas totdeauna simpli coloniști, începând cu veacul XV-lea, când sultanii din această vreme puseseră stăpânire pe toate cetățile din dreapta Dunării până la guri. Ei s-au purtat ca niște stăpâni, au dat legi, au adus coloniști, au înlocuit multe nume dobrogene cu nume turcești, dar nu au reușit să schimbe natura românească a populației dobrogene.

În ce privește viața religioasă, trebuie spus că turcii îngăduiau creștinilor să supraviețuiască, adică se închine în legea lor și să-și ridice case de rugăciuni, dar cu restricția, însă, de a nu depăși în vreun fel pe musulmani, și le îngăduiau a face case de rugăciuni mici, fără turlă și fără clopote, și numai cu firman de la Poartă.

În împrejurările acestea s-au scurs câteva veacuri (sec. XV—XIX) pentru ortodoxia din Dobrogea. Până la 1878, aici erau puține biserici și creștinismul se limita doar a supraviețui.

Ca punct de trecere spre Țările Române și teatru de bătălie al armatelor ruse și turce, Dobrogea a cunoscut astfel un proces continuu de imigrație și emigrație sub stăpânirea otomană.

Băștinașii Dobrogei erau porecliți dicieni. Peste ei au venit băjănarii, cojanii, ca să scape de dajdii și podvezi către boeri și domnie. Ei treceau în «Țara Turcească» fiindcă auziseră că e pământ mult și ieftin «la turc». Cei din județul Tulcea sunt mai mult moldoveni veniți din sudul Basarabiei, Covurlui, Râmnicul-Sărat și Brăila. Cei din județul Constanța sunt din Ialomița, Buzău, Râmnicu-Sărat, Vlașca, Ilfov și de pe Olt. Așa au curs mereu până au fost aduși coloniștii (după 1880) din Muntenia și Oltenia iar mai târziu, veteranii războiului 1877. Dar aceia care au întărit populația română, prin număr și cuceriri economice, sunt mocanii din satele vecine

Sibiului și Brașovului, urmașii ciobanilor străbătători seculari ai stepei până la Mare. Fără ei n-am fi avut o Dobroge românească cum e azi.

După războiul de la 1877, Bulgaria emancipându-se de sub jugul turcesc și devenind stat de sine stătător, viața religioasă la Silistra capătă un colorit pur bulgăresc. Nu se mai slujește în biserică decât slavonește, de preoții bulgari, iar o intensificare a vieții bisericești în zona Caliacra se face abia după 1877 până în 1913, când Cadrilaterul se afla sub stăpânirea bulgară și după 1913 până în 1940 când se află sub stăpânirea românească, iar viața bisericească a cerut o imperioasă organizare.

Prin unirea principatelor, începe istoria modernă a României, care se va împlini odată cu revenirea Dobrogei în componența statului român, moment la care începe istoria modernă și pentru provincia Dobrogei.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea înregistrează pentru istoria României, inclusiv a Bisericii Ortodoxe Române o seamă de evenimente esențiale: Unirea Principatelor, realizată la 24 ianuarie 1859 și constituirea statului român modern, obținerea Independenței de stat, la 9 mai 1877 prin războiul de independență (1877-1878) cu re-alipirea Dobrogei de Nord la țară, în urma Congresului de la Berlin din vara anului 1878, proclamarea Regatului (1881) și acordarea unor largi drepturi și libertăți democratice, la care se adaugă obținerea, în 1885, a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române, au fost de natură să determine creșterea prestigiului și importanței tânărului stat român în sud-estul Europei, o regiune în care lupta popoarelor pentru autodeterminare politico-statală se intensifică, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, concomitent cu agravarea crizei din marile imperii, a căror existență devenea tot mai anacronică.

În acest context, în anii 1912-1913, au loc cele două războaie balcanice și Conferința de la București, care adoptă, la 10 august 1913, Tratatul de pace, semnat de părțile aflate în conflict: România, Turcia, Bulgaria, Grecia, Serbia și Muntenegru. Conform articolului II al Tratatului de pace, granița sudică dintre România și Bulgaria “va porni de la Dunăre, din sus de Turtucaia, ca să ajungă în Marea Neagră la miazăzi de Ekrene”.

Intra astfel în componența statului român o nouă parte din vechea Dobroge, cu o suprafață de aproximativ 7.770 km² și o populație în jur de 280.000 de locuitori, teritoriu care avea să intre în istorie sub numele impropriu de Cadrilater.

Le urmează Marea Unire din 1918 moment fundamental în istoria poporului român, când Ardealul s-a unit cu țara mamă, și România, devine o țară nouă, nu numai geografic și administrativ, dar și din punct de vedere sufleteș și cultural; o țară nouă nu numai prin faptul că mai multe provincii s-au strâns la un loc - extensiune geografică, - nouă din punct de vedere administrativ, pentru că ordinea publică trebuia să fie asigurată de acum, când diferitele provincii erau unite la un loc într-un stat unitar, dar nouă, mai ales prin noua încheiere a sufletului

românesc, și problema, care s-a pus după întregirea neamului, a fost problema consolidării. Reforme noi au trebuit să desăvârșească ceea ce s-a făcut prin întregire: împrăștierea țăranilor, votul universal, modificarea Constituției în 1923, reforma administrativă din 1925, legea învățământului primar și secundar, atâtea reforme care s-au înfăptuit cu scopul de a se ajunge ținta principală, consolidarea țării. Nevoia constantă de aproape 15 ani, rămâne totuși unitatea sufletească a neamului nostru, căci — încă odată — România a început să devină o altă țară, cu alte condițiuni sociale, alte aspirații și alte nevoi... Factorul moral este cheia echilibrului în societate. Aci se pune problema religiei, care este una dintre manifestările prin excelență ale spiritului.

Și oricât de mare va fi fost criza economică sau financiară, care atrăgea privirile tuturor, exista o criză mai mare decât toate, era criza morală, și atunci acțiunea de consolidare a României trebuia dusă în mod obligator pe această cale a moralului. “Pe baza religiei și moralei va fi alcătuită România Nouă și numai astfel ea își va afirma rolul ei în concertul tuturor celorlalte popoare... Idealul modern este, trebuie să fie creștin.”.

Așadar, toate aceste schimbări, în plan intern și extern, cereau schimbările politice de la începutul secolului al XX-lea determinând afirmarea unui statut corespunzător și Bisericii Ortodoxe Române, adică ridicarea acesteia la rang de Patriarhie.

Iar în Dobrogea, se pune problema, odată cu revenirea ei la țară, a unei reorganizări și reconfigurări a vieții bisericești.

În momentul revenirii Dobrogei în cadrul statal românesc, acest ținut oferea imaginea unei sinteze spirituale cu caracter de unicitate. Prin poziția geografică, provincia dintre Dunăre și Mare a adunat în miezul ființei sale ceea ce drumurile din patru puncte cardinale și din două continente – Europa și Asia – au depus aici într-un imens proces de deplasări umane timp de veacuri. Învățații români și străini care s-au aplecat asupra istoriei acestui pământ au descris tabloul etnic cosmopolit în care români, turci, tătari, bulgari, armeni, greci, ruși, lipoveni, germani au constituit o comunitate istorică originală, inegalabilă prin complexitatea, diversitatea dar și armonia ei. Este adevărat că, timp de 450 de ani, pe măsura încadrării tot mai riguroase a provinciei în sistemul politico-administrativ otoman, pe plan spiritual-cultural s-au instalat în mod dominant formele tradiționale ale culturii islamice. Totuși cultura în ansamblu, cosmopolită și permeabilă, reflectând structura multietnică a populației, a făcut posibilă manifestarea specifică a unui spirit concurent dar și complementar. Dacă astăzi comunitatea turco-tătară, și celelelalte minorități etnice din Dobrogea trăiesc alături de români într-o armonie ce ar putea servi ca model multor regiuni ale planetei, este pentru că respectul a fost clădit pe valori, precepte etice și virtuți comune: spiritul de toleranță, cinste, dreptate, respectul muncii, cumpătate, capacitatea fiecăruia de absorbție a elementelor de cultură oferite de celălalt.

Dar, cu tot amalgamul etnic, permanența elementului românesc este incontestabilă în toată istoria provinciei Dobrogea. Dacă pentru alte neamuri care au circulat de la sud la nord și de la nord la sud, Dobrogea a fost numai o poartă, sau o porțiune dintr-un drum mai lung - pentru românii din Carpați Dobrogea este însuși termenul final al drumurilor lor, iar consecința firească a restabilirii suveranității statului român asupra Dobrogei a fost legiferarea măsurilor de reorganizare a acestui ținut mult încercat de vicisitudinile istoriei.

În fața stării deplorabile moștenite, la unirea Dobrogei cu România, cercurile guvernante au considerat, cu justificat temei, că la timpuri excepționale se impuneau măsuri excepționale. Așa s-a născut ideea regimului deosebit al Dobrogei, care să pregătească integrarea sa progresivă în structura unitară a statului român. Drept urmare, în primii doi ani, provincia se va afla sub regim regulamentar ce a fost urmat, începând din 1880 când Parlamentul a adoptat „Legea pentru organizarea Dobrogei”, până în 1909, de un regim excepțional legal.

Conform “Constituției Dobrogei din 1880-1882” - cum au fost numite noile reglementări legislative -, Dobrogea era împărțită în două județe : Tulcea (cu plășile Babadag, Tulcea, Măcin, Sulina cu Insula Șerpilor) și Constanța cu cinci subdiviziuni : Constanța, Mangalia, Hârșova, Medgidia și Silistra Nouă.

Treptat, sunt reglementate și alte probleme importante legate de evoluția firească a provinciei, cum ar fi: problema proprietății, a organizării judecătorești și altele, însă chiar din primul moment al realipirii la țară, Dobrogea s-a dovedit o piatră de încercare pentru clasa politică și birocrăția românească. Populată de numeroase etnii, modelate de sistemul social otoman, incapabile să adere necondiționat la valorile susținute de liberali și conservatori, provincia a fost considerată un caz special.

Legea pentru organizarea Dobrogei (din anul 1880) numită de către Mihail Kogălniceanu “Constituția Dobrogei” (pentru că noua provincie nu fusese cuprinsă în Constituția României cu prilejul revizuirii sale din anul 1879) menționa că toți locuitorii “...sunt egali înaintea legii, se bucură de toate drepturile cetățenești și pot fi numiți în funcțiile publice, fără deosebire de origine și religie.”

Noua legislație pentru Dobrogea a cerut rezolvarea problemelor învățământului și cultelor, ținându-se cont de existența unei populații eterodoxe (de altă religie decât cea ortodoxă) și eteroglotte. De aceea, lucrul cel mai important pentru populația Dobrogei era de a se uni în jurul unui ideal național comun, respectându-li-se tuturor drepturile specifice.

În aceste condiții re-înființarea unei episcopii sau mitropolii în provincia Dobrogea a fost un deziderat de secole, și o confirmare a credinței creștine de veacuri a băștinașilor.

De altfel, istoria pune mitropolia de la Tomis din Scythia Minor, între cele mai vechi mitropolii și miruiește mai mulți ierarhi ai acestui scaun, care s-au distins prin sfințenia vieții lor,

prin activitatea rodnică și prin tăria credinței lor, cum au fost: Evangelicus, Philius, Teofil, Bretanion, Teotim și alții. De cuvântul acestor ierarhi s-a ținut seamă întotdeauna și a fost hotărâtor în toate chestiunile însemnate, aceasta și pentru că Mitropolia din Tomis ocupa al II-lea rang între mitropoliile autocefale și avea față de Patriarhia din Constantinopol prerogative pe care nu le avea nici o altă mitropolie din Peninsula balcanică.

După războiul de independență, din 1878, Dobrogea intră Sub raport religios, sub jurisdicția Episcopiei Dunării de Jos, la 16 martie, 1879, care, în acea vreme era condusă de eruditul episcop Melchisedec Ștefănescu.

Și dacă în 1878 administrația Dobrogei a fost preluată oficial de autoritățile românești (la 14 noiembrie 1878), parohiile ortodoxe din județele Tulcea și Constanța au fost alipite provizoriu, începând din martie 1879, la Eparhia Dunării de Jos (care luase ființă la 17 noiembrie 1864), și mai cuprindea județele Brăila și Covurlui. Starea aceasta de provizorat a durat până în februarie 1881, când reședința Episcopiei Dunării de Jos s-a stabilit în orașul Galați, iar districtele Tulcea și Constanța făceau parte integrantă din eparhia Dunării de Jos.

Atât eruditul episcop Melchisedec Ștefănescu dar și urmașii săi : Iosif Gheorghian (1879-1886), Partenie Clinceni-Bacăuanul (1885-1902), Pimen Georgescu Piteșteanul (1902-1909) și Nifon Niculescu Ploieșteanul (1909-1921) au depus toate eforturile ca să organizeze viața religioasă și bisericească din Dobrogea prin repararea bisericilor vechi și ruinate și înzestrarea satelor cu noi locașuri de cult; prin așezarea de preoți la fiecare biserică, prin ridicarea stării materiale a acestora și prin îndrumarea lor către îndeplinirea misiunii încredințate.

La 1923, luând ființă din nou Eparhia Vechiului Tomis cu reședința la Constanța, județul Ialomița a fost prin lege dezlipit de Sf. Mitropolie a Ungro-Vlahiei și anexat la Eparhia nou înființată, în timp ce începând cu anul 1923 Episcopia Dunării de Jos cuprinde numai județele Covurlui și Tulcea, întrucât din același nou înființata Episcopie a Tomisului, va avea sub jurisdicția sa județele Constanța, Caliacra, Durostor, și județul Ialomița. Județul Brăila trecuse, încă din anul 1914, la Episcopia Buzăului.

După mai multe secole de pribegire a titularilor scaunului mitropolitan de Tomis, cu reședința în diferite centre eclesiastice precum Durostorum, Vicina, Proilavia, Tulcea etc., în anul 1923 s-a reactivat - pentru aproape un sfert de secol -, străvechea eparhie tomitană, cu reședința la Constanța, având sub jurisdicția sa județele Constanța, Caliacra, Durostor și Ialomița, și fiind socotită ca o continuare firească a primei organizații bisericești pe pământul românesc - Arhiepiscopia (Mitropolia) Tomisului.

Anul 1923 va fi unul reprezentativ în viața Bisericii Ortodoxe din Dobrogea, deoarece, ca urmare a nenumărate demersuri, se va împlini un ideal măreț al dobrogenilor și anume

reînființarea Episcopiei Tomisului cu jurisdicție canonică și administrativă asupra județelor Constanța, Ialomița, Durostor și Caliacra.

Prin reînființarea Episcopiei Dobrogei se reia firul, câtva întrerupt, al acestei instituții și se consacră încă odată adevărul că una din calitățile neamului românesc este aceea de-a reface și înflori orice colț de pământ ce intră în domeniul său indiscutabil.

Despre ce a însemnat această reînființare a Episcopiei Tomisului și care au fost consecințele ei în destinul țării române, și despre cei care au păstorit aceste ținuturi în perioada interbelică și puțin după aceea, perioadă în care a funcționat Episcopia Tomisului : Episcopii Ilarie Teodorescu, Gherontie Nicolau, și Chesarie Păunescu (cărora putem să-l adăugăm și pe Eugenie Laiu) a căror viață și activitate o vom prezenta în cele ce urmează, pentru a evidenția aspectele vieții bisericești din Episcopia Constanței între 1923-1950, o perioadă relativ apropiată și foarte încărcată de evenimente, despre toate acestea vom încerca să vorbim în lucrarea noastră.

Pentru cercetarea temei noastre deși nu am putut realiza interviuri cu persoane din această perioadă, totuși am identificat și utilizat documente și am cercetat arhive din perioada 1923-1950, apoi am analizat și am comparat informațiile care se dovedeau paralele. Alături de acestea am utilizat lucrări generale și de specialitate, periodice, legi, decrete, hotărâri administrative, diferite cursuri și manuale, cu deosebire de istorie, apoi studii și articole laice dar mai ales religioase, și în sfârșit unele izvoare patristice, dicționare și enciclopedii, cu referire la istoria și viața bisericească din Dobrogea și din Episcopia Constanței.

Reactivarea Episcopiei Constanței în perioada 1923-1950, este un eveniment extraordinar în viața Dobrogei și putem formula numeroase întrebări pertinente, totuși nu sunt toate de aceeași anvergură, și prin urmare evidențiem aici numai câteva dintre principalele întrebări de cercetare ale tezei care sunt direct corelate cu obiectivele cercetării:

1. Care sunt aspectele semnificative din trecutul creștin al provinciei Dobrogea?
2. Care sunt premisele pentru reactivarea Episcopiei Tomisului?
3. Care sunt ierarhiile Tomisului în perioada 1923-1950, ce măsuri au luat și cum au slujit ei biserica română ?
4. Ce culte minoritare au ființat în perioada 1923-1950 în Dobrogea, care au fost activitatea și relațiile lor cu ortodoxia?
5. Cum se prezintă învățământul dobrogean în această perioadă, care sunt întemeietorii învățământului dobrogean și cum au influențat pregătirea lor teologică evoluția și realizările din școala dobrogeană?
6. Ce aspecte pot fi identificate în cultura dobrogeană din perioada 1923-1950, și cu deosebire în muzica religioasă?

7. Cum a început presa religioasă în România și în Dobrogea? Ce publicații dobrogene au fost reprezentative atât laice dar și religioase?

8. Ce tipuri de schimbări apar în raporturile dintre Biserică și Stat în urma instaurării totalitarismului comunist în România anilor 1948-1962?

9. Cum au privit clericii și laicii instaurarea regimului comunist?

Pentru a răspunde tuturor întrebărilor și a organiza informațiile ce privesc Episcopia Constanței în perioada 1923-1950 am încercat să structurăm discursul tezei în mod cronologic și pe cât s-a putut după domeniile specifice. Astfel, am împărțit expunerea în șapte capitole mari, ce corespund anumitor perioade și domenii, și potrivit lor vom căuta să vorbim, mai întâi succint, despre evenimentele ce compun istoria provinciei Dobrogea, după care le vom detalia pe acelea care se referă la perioada 1923-1950. Am început astfel cu istoria provinciei Dobrogea din antichitate până la războiul de independență, apoi am trecut la evenimentele care s-au desfășurat de la dobândirea independenței și până la 1923, dezvoltând pentru această perioadă și aspectele ce privesc viața religioasă, aspecte care s-au constituit în premise ale re-înființării Episcopiei Constanței, după care am trecut la Istoria episcopiei Constanței, în sine, evident cu prezentarea propriu-zisă a evenimentelor și aspectelor din viața bisericească a episcopiei Constanței (1923), ceea ce constituie în esență, conținutul lucrării, pe care l-am structurat în mod oarecum cronologic, dublat (sau completat) și de o prezentare a diferitelor domenii ale vieții bisericești după cum urmează: la început, în *primul mare Capitol* al lucrării, am prezentat datele, evenimentele și aspectele ce privesc provincia Dobrogea până la înființarea episcopiei Constanța; în *Capitolul al II-lea*, am trecut la prezentarea istorică și juridico-canonice a premiselor de re-activare a Eparhiei Constanței, și am împărțit discursul lucrării în două mari perioade: de la înființarea episcopiei până la 1945, după care am continuat în *Capitolul VII* prezentând viața bisericească în episcopia Constanței insistând pe specificul perioadei de început a comunismului 1945-1950; în *Capitolul al III-lea* lucrării am prezentat personalitățile și activitatea episcopilor Constanței la care am adăugat note biografice, realizări și încercări din timpul slujirii lor; aici am considerat firesc să continuăm în *Capitolul al IV-lea* cu prezentarea cultelor minoritare care au existat în Dobrogea, în perioada 1923-1950; în *Capitolul al V-lea* al lucrării în care am prezentat aspecte, date, evenimente, întâmplări, limite, realizări, pe care le-am considerat semnificative în diferitele domenii ale vieții de credință dobrogene: Școala, Cultura, Muzica religioasă, iar în *Capitolul al VI-lea* am prezentat viața creștină din perioada 1923-1950 reflectată în presa locală, și evident, am încheiat cu prezentarea ultimei etape din viața Episcopiei Constanța la instaurarea comunismului în *Capitolul al VII-lea*; în final am prezentat *Concluziile*, unde am încercat să concentrăm importanța, semnificația și sensul evenimentelor, dacă putem spune așa, evenimente

care au însoțit și urmat, înființarea și funcționarea Episcopiei Constanței, atât pentru Dobrogeni cât și pentru Biserica noastră națională.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. ARHIVE:

Arhiva Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, dosar 1807/1883-1895; dosar 42/1924-1927; dosar 3/1938-1939.

Arhiva bisericii Acoperământul Maicii Domnului, “Dosar Pentru actele justificative pentru construcția Bisericei noi pe anul 97/98 Februarie 17”.

Arhiva Episcopiei Dunării de Jos, Galați, dos. 1971 /1881-1882.

Arhiva Patriarhiei Ecumenice, Codicele corespondenței patriarhale, nr. 54.

Arhivele Administrației Patriarhale, Dosar nr. 18/1950.

Arhivele naționale - Direcția județeană Vâlcea, fond Inspectoratul școlar Durostor, dos. 2/1925; 2/1933; 1/1935; 5/ 1936; 1/1940; 8/1938.

D.A.N.I.C., Colecția Acte comemorative și de fundație, nr. 7.

D.J.A.N. Constanța, Colecția de fotografii, dosar 1083/1941-1943, f. 2.

D.J.A.N. Constanța, fond Parlament, dosar 29/1923-1927, f. 10.

D.J.A.N. Constanța, fond Primăria Constanța, dosar 15/1922; 15/1926; 55/1926; 13/1927; 29/1923-1927; 36/1930; 22/1931.

DJCAN, fond Primăria orașului Constanța, dosar nr. 24/1882; 7/1895.

DJCAN, fond Prefectura Constanța, dosar nr. 2/1919; 1/1925; 7/1937 – 1938; 56/1938; 16/1939; 17/1930; 33/1940.

Mateescu, Tudor, *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului din RSR, 1979, p.102.

II. PERIODICE:

Anuarul liceului “Mircea cel Bătrân” din Constanța, pe anul școlar 1921-1922, publicat de Direcțiunea Școalei, Constanța, Institutul de arte grafice și Editură “Constanța”, 1924, p. 46.

Anuarul Liceului “Principele Carol” din Tulcea, pe anii școlari 1921-1922 și 1922-1923, Tipografia “Dobrogea” Crum-Donceff, 1924, p. 4.

Școala profesională de fete, Gr. I din Tulcea, Anuar pe anii școlari : 1928-1934, întocmit de d-na Paula Flor, Directoarea Școlii, Tipografia “Albania”, Constanța, p. 110-111.

“Dacia”, X, nr. 44, Constanța, 25 februarie 1923; X, nr. 91, 24 aprilie 1923; XIII. nr. 270, Constanța, 8 decembrie 1926.

“Acum”, An IX, 20 și 21. 03.2003; nr. 2524/13.10. 2003.

“Analele Dobrogei”, Cadrilaterul 1913-1938, Anul XIX, vol. II, Tiparul “Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1938.

“Arhitectura”, IV, 1925.

“Arhiva Dobrogei”, vol. 2, nr. 1, ian.-apr. 1919.

“Astra Dobrogeană”, I, nr. 3-4, septembrie, 1929.

“B.O.R.”, nr. 7 iulie, 1925.

“Biserica și Școala”, an I, Arad, 11/23. XII. 1877, p. 375-376.

“Biserica și viața socială”, 30 iulie 1946, p. 1

“Buletinul Asociației învățătorilor din județul Caliacra”, colecția la Biblioteca Academiei Române sub cota P.I 7752.

“Buletinul Sf. Episcopii Constanța”, Anul II, Nr. 1—5, ian-mart. 1944.

“Chemare în jurul bisericii și Școalei”, an I, nr. 1, aprilie, 1936.

“Cuget dobrogean”, colecția revistei la Biblioteca Academiei Române, sub cota PI 1520

“Cultura”, nr.1, 1905, Constanța.

“Curierul Tulcei” din 15 octombrie 1923.

“Dacia”, X, nr. 78, Constanța, 6 aprilie 1923.

“Dimineața”, Nr. 6156 din 26/XII/1923.

“Dobrogea Jună”, anul VIII, nr. 17, 29 aprilie 1912.

“Dobrogea Nouă”, nr. 177/4.06.1926.

“Dobrogea Românească”, nr. 1, ianuarie 1944.

“Dunărea de Jos”, an II, nr. 1, Galați, septembrie 1909.

“Farul Constanței”, 18 octombrie 1881.

“Glasul Bisericii”, Mitropolia Ungrovlahiei (1941 - 1982).

“Graiul Dobrogei”, I, nr. I, din 15 august 1936.

“Graiul Dobrogei”, serie nouă, I, nr. I, octombrie 1991.

“Libertatea”, nr. 472/8.11.1933.

“Litoral”, 1,1939, nr.1.

“Lumina Poporului” - Foaie de merinde pentru săteni, An I, nr. 1, ianuarie 1932.

“Lumina”, colecția revistei la Biblioteca Academiei Române, sub cota PI 14854

“Marea Neagră”, Constanța, Nr. 111 din 4/1/1926.

“Monitorul Oficial”, 1/14 aprilie 1914.

“Monitorul Oficial”, nr. 282/29 Martie 1923, Constituția României.

“Ortodoxia” (1949 - 1975)

“Ovidiu”, I, nr. I.

“Pâinea vieții”, an I, nr. 1, 15.X.1930.

“Poșta”, nr. 174/3.11.1924
 “Presa”, XI, 253, 16 noiembrie 1878.
 “Revue de Géographie”, 1879, 12.
 “Rod nou”, colecția revistei la Biblioteca Academiei Române, sub cota P.II 14459
 “România de la Mare”, nr. 1, 1992.
 “România literară”, Iași, 1855, nr. 2.
 “Scânteia”, anul I, nr. 25 din 16 octombrie 1944.
 “Silistra”, nr. 14/29.06.1919.
 “Steaua Dobrogei”, an IV, nr. 11-13, 2002.
 “Studii teologice” (1949 - 1975).
 “Țara lui Mircea”, colecția ziarului la Biblioteca Academiei Române, sub cota P.III 15099
 “Telegraful Român”, an. 131, nr. 1-4, Sibiu, 1 și 15 ianuarie 1983.
 “Telegraphulu”, an IX, nr.2188, (D.), 5.VIII.1879.
 “Timpul” Nr. 237, din 23/XII/1923.
 “Tomis”, foaie oficială a Eparhiei Tomisului și Durostorului (1926 - 1946)
 “Tomisul” (buletin oficial al Episcopiei de Constanța), Constanța, (anul I), nr. 2, nr. 3, nr. 4, nr. 5, nr. 6, 1924.
 “Tomis”, Constanța, (anul II), nr. 3, nr. 8, 1925.
 “Tomis”, Revista Eparhială de Constanța, (Anul XIV), nr. 10, nr. 11, 1937.
 “Tomisul Ortodox” (1990 - 2000)
 “Tribuna Dobrogei”, an I, nr. 3, 29 iunie 1932.
 “Tribuna”, colecția la Biblioteca Academiei Române sub cota P.III 9731;
 “Troiața” 1/20 mai 1946; 2/20 iunie 1946; 3/30 iulie 1946; Nr. 5, mai, 1946.
 “Vestitorul” (organ al Episcopiei Dunării de Jos) Galați, an. II, nr.2, 1 mai 1927; nr. 9, 1 decembrie 1927.
 “Viața Adevărată”, Nr. 5, mai. 1935.
 “Viitorul”, Nr. 5378 din 5/II/1926.
 “Ziarul nostru”. VIII. nr. 1 2. ianuarie - februarie 1934.

III. LEGI, DECRETE, HOTĂRÂRI, ORDINE ADMINISTRATIVE:

C. Hamangiu, Codul general al României, vol. IX-X(1919-1921).

Colecția de Legi și Decrete, 1974, vol. I. Consiliul de stat, serviciul buletinului oficial și al publicațiilor legislative, pp. 66-67.

Constituția Republicii Populare Române, Editura Politică, București, 1952.

Înaltul decret domnesc No. 633 din 16 martie 1879.

Legea și statutele cultelor religioase din Republica Populară Română, Editura Ministerului Cultelor, București, 1949.

M. Vlădescu-Olt, Constituția Dobrogei. Lege organică din 9 Martie 1880. Lege funciară din 3 Aprilie 1882., Tipografia “Dor. P. Cucu”, București, 1908.

Tomosul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române, facsimilul original grecesc în fotocopie, în “B.O.R.” XXXIV (1910), nr. 7, p. 721-724.

Tomosul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române, text grec și traducere în românește în “B.O.R.” IX (1885), nr. 5, p. 344-354.

IV. CURSURI ȘI MANUALE:

Barnea, Ion și St. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III, București, 1971.

Bitoleanu, Ion, Adrian Rădulescu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, București, Ed. Șt. și Enciclopedică, 1979.

Floca, Arhid. prof. dr. Ioan N., *Drept canonic ortodox, Legislație și administrație bisericească*, vol. I, E.I.B.M.B.O.R., București, 1990.

Focșăneanu, E., *Istoria constituțională a României 1859-1991*, Editura Humanitas, București, 1992.

Hurezeanu, Elisabeta, Ghe. Smarandache, Maria Totu, *Istoria modernă a României*, Editura didactică și pedagogică, București, 1979.

Iorga, N., *Istoria românilor prin călători*, București 1991.

Maiorescu, Titu, *Istoria contemporană a României*, București, 1925.

Mureșan, Sorin, *Integrarea Dobrogei*, în *Istoria românilor*, vol. VII, tom II, Ed. Enciclopedică, București, 2003.

Păcurariu, Pr. prof. dr. Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a 2-a, E.I.B.M.B.O.R., București, 1991.

Platon, Gh., *Istoria modernă a României*, Editura Didactică și pedagogică, București, 1985.

Rădulescu, Adrian, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Constanța, ed. a 2-a rev., Editura Ex Ponto, Constanța, 1998.

Rosetti, Al., Boris Cazacu, *Istoria limbii române literare. I. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, București, Editura Științifică, 1961.

V. STUDII ȘI ARTICOLE:

Augustin, Ioan, *Stilul neoromănesc în arhitectura ortodoxă*, în “Studii și comunicări”, Editura Museum, Arad, anul (1999), nr. 4 - 5.

- Bogdanet, Al., *Publicațiile religioase periodice din România de după războiu*, în “Biserica Ortodoxă Română”, anul (1928), nr. 3.
- Brătulescu, Victor (Prof), *Viața Bisericii Ortodoxe Române în cei zece ani de la Eliberarea patriei noastre. în Biserica Ortodoxă Română*, anul LXXII (1954), 8 (aug.), pp. 807-874.
- Buzdugan, Pr., *Ridicarea Dunării de Jos la treapta de Arhiepiscopie*, în “Mitropolia Moldovei și Sucevei”, anul (1975), nr. 9-12, pp. 653-667.
- Drăgoi, Pr. Eugen, *125 de ani de la înființarea Episcopiei Dunării de Jos (1864-1989)*, în “Îndrumător bisericesc misionar și patriotic”, Arhiepiscopia Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1989, nr. 5.
- Dumitrașcu, Gh., St. Lascu, *Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în “SAI”, LI-LII, 1985.
- Episcopul Gherontie Nicolau*, în “Glasul Bisericii”, anul (1977), nr. 10-12.
- Ghiață, A., *Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea*, în *Studii istorice sud-est europene*, culegere îngrijită de E. Stănescu, I, București, 1974, p.43-126.
- Grosu, Pr. N., *Alegerea, recunoașterea în funcție și înscăunarea Prea Sfințitului Dr. Antim Nica, episcopului Dunării de Jos – Galați*, în “Glasul Bisericii”, anul (1973), nr. 7-8, pp. 805-829.
- Ionescu, Pr. N., *Alegerea și instalarea P.S. Lucian Tomitanul ca Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos*, în “Îndrumătorul bisericesc, misionar și patriotic”, Galați, anul II (1986), pp. 21-24.
- Ioniță, Alexandru M., *Contribuția episcopului Melchisedec Ștefănescu la recunoașterea autocefaliei Bisericii noastre*, în “Biserica Ortodoxă Română”, anul (1985), nr. 5-6.
- Lascu, Stoica, *Din istoria Dobrogei de Sud în cadrul României întregite (1913-1940)*, în “Revista istorică”, Tom VI, nr. 11-12/1995.
- † Lucian, Arhiepiscopul Tomisului, *Câteva știri despre ultimul Întâistătător al Mitropoliei de la Tulcea – Dobrogea, Nichifor de Carpat*, în “Glasul Bisericii”, LIV (1998), nr. 5-8, pp. 54-61.
- Machidon, Lect. dr. Marinela, *Manuscrise și tipărituri slavone și românești. Tipărituri românești existente la biblioteca județeană Constanța*, în “Analele Științifice ale Universității Ovidius – Seria Filologice/ The Annals of Ovidius University – Philology”. Volume XVI; Ed. Ovidius University Press, Constanța, 2005.
- Mateescu, T., *Les diocèses orthodoxes de la Dpbroudja, sous la domination ottomane*, în “Balkan – Studies” (Tesalonic), anul XIII (1972), nr. 2, p. 289-290.

- Moisescu, Pr. Prof. Gheorghe, *Episcopul Gherontie Nicolau*, în “Biserica Ortodoxă Română”, anul LXVII (1949), nr. 3-4.
- Moldoveanu, Diac. Conf. Dr. Nicu, *Muzica bisericească la români în secolul XX*, (partea I), în “Biserica Ortodoxă Română”, anul (1985), nr. 7-8.
- Motoc, Arhim. Ieronim, † *Episcopul Chesarie Păunescu*, în “Glasul Bisericii”, anul (1975), nr. 11-12, p. 1370-1376.
- Necrolog, † *Episcopul Gherontie Nicolau*, în “Biserica Ortodoxă Română”, anul (1949), nr. 3-4, p. 66-67.
- Netzhammer, P. R., *Creștinătatea în Vechea Tomi, Studiu istoric critic*, reproducere din “Revista Catolică”, Tipografia lui Stefan Nanasy, Baia Mare, 1904.
- Păunescu, Pr. D., *Instalarea P.S. Episcop Dr. Antim Nica al Episcopiei Dunării de Jos*, în “Mitropolia Olteniei”, anul (1973), nr. 7-8, pp. 664-666.
- Rămureanu, Pr. prof. I., *Noi considerații privind pătrunderea creștinismului la traco-getodaci*, în “Ortodoxia”, anul XXVI (1974), nr. 1, p. 164-178.
- Reînființarea Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos*, în “Biserica Ortodoxă Română”, anul (1975), nr. 11-12, pp. 1482-1515.
- Reșceanu, Șt., *Întronizarea Înalt Prea Sfințitului Episcop-vicar Epifanie Tomitanul*, în “Mitropolia Olteniei”, anul (1975), nr. 11-129, pp. 900-901.
- Rucăreanu, Radu R., *Dobrogea de sud*, în “Dobrogea de sud”, Revistă de studii și literatură regională, anul I (1937), nr. 1.
- Runcan, Pr. lector univ. Nechita, *Presa bisericească interbelică din Dobrogea*, în Revista de teologie Sfântul Apostol Andrei, Buletin oficial al Sfintei Arhiepiscopii a Tomisului și al Facultății de Litere și Teologie Ortodoxă, Constanța, anul I (1997), nr. 1, p. 46-50.
- Șerbănescu, Pr. N., *1600 de ani de la prima mărturie documentară despre existența Episcopiei Tomisului*, în “Biserica Ortodoxă Română”, anul LXXXVII (1969), nr. 9-10, p. 978-981.
- Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Prigonirea Bisericii Ortodoxe strămoșești sub comunism*, în “Vestitorul Ortodoxiei Românești”, anul I (1990), nr. 3, p. 1-3.
- Vasiliu, Cezar, *Episcopul Chesarie Păunescu*, în “Mitropolia Olteniei”, anul (1975), nr. 11-12, pp. 915-916.
- Vodă, Conf. univ. dr. Ștefan, *30 de ani de la reintegrarea Dobrogei în Statul român*, în “Sangidava (2)”, Ed. Ardealul, Târgu-Mureș, 2008.

VI. IZVOARE PATRISTICE:

Eusebiu de Cezareea, *Viața lui Constantin cel Mare*, Scrieri partea a doua, Colecția P.S.B., vol. 14, E.I.B.M.B.O.R, București, 1991.

VII. LUCRĂRI GENERALE ȘI DE SPECIALITATE:

† Veniamin Pocitan, *Arhieriei vicari în Biserica Ortodoxă Românească*, București, 1937.

Barnea, I., *Date despre mitropolia Tomisului, Izvoarele creștinismului românesc. 125 de ani de la revenirea Dobrogei în cadrul statal românesc*, Arhiepiscopia Tomisului, 2003.

Bâtlan, Vasile, *Constanța 1939-1945, Aspecte cotidiene*, Ed. Ex Ponto, Constanța, 2006.

Beldiceanu, Nicoară, *Recherche sur la ville ottomane au XV siècle*, Etudes et actes, Paris. 1973.

Berciu-Drăghicescu, Adina, Maria Petre, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică: documente (1864-1948)*, vol. 1, Editura Universității din București, București, 2004.

Bitoleanu, I., N. Runcan, *Dobrogea, vatră a creștinismului românesc*, Ed. Ex Ponto, Constanța, 2001.

Cămărășescu, Ion, *Durostorul. Expunerea situației județului la 1 decembrie 1914*, București, 1915.

Cănănau, Pr. N., *Catedrala ortodoxă Sf. Petru și Pavel din Constanța*, Constanța, 1976 (retipărită în 1986).

Carp, Sandu, *Promovarea culturii românești în Dobrogea Nouă, Silistra*, Tipografia Băncii Durostorului, 1926.

Ciachir, N., *Marile Puteri și România (1856-1947)*, Ed. Albatros, București, 1996.

Ciachir, N., și Gh. Bercan, *Diplomația europeană în epoca modernă*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1984.

Ciorbea, Prof. univ. dr. Valentin, coord., *Dobrogea 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european*, Ed. Ex Ponto, Constanța, 2008.

Ciorbea, Valentin, *Evoluția Dobrogei între 1918 – 1944*, Ed. Ex Ponto, Constanța, 2005.

Cioroiu, C., *Călători la Pontul Euxin*, București, Edit. Sport-Turism, 1984.

Cioroiu, Constantin, și Aurel Mocanu, *Cartea românească în Dobrogea înainte de 1877*, Constanța, 1978.

Colcer, Iosif, Viorel Măgureanu, *File din Istoria Dobrogei*, Ed. Inspectoratul pentru Cultură al județului Tulcea, Tulcea, 1998.

- Coman, Dr. Virgil, *Mărturii documentare privind Seminarul Teologic din Constanța (1923-1931)*, în vol. Omagiu Prof. Nicolae V. Dură la 60 de ani, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2006.
- Comnène, N.P., *La Dobrogea (Dobroudja)*, Librairie Payot & Cie, Lausanne - Paris, 1918.
- Conea, I., *Considerațiuni geografice asupra diferitelor nume ale Dobrogei*, în “Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj”, 1928-1929, IV.
- Covacef, Z., *Însemnări pe vechi cărți bisericești aflate în patrimoniul Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța*, în “Comunicări de istorie a Dobrogei”, Constanța, 1980.
- Cruceru, Florica, *Artele în Dobrogea (1877 - 1940) - Mărturii. Documente. Imagini*, Muntenia & Leda, 2002.
- Culea, Apostol D., *Cât trebuie să știe oricine despre Dobrogea*, Ed. Casei Școalelor, București, 1928.
- Dănescu, Grigore, *Dobrogea*, București, 1903.
- De la Dunăre la mare, Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Arhiepiscopia Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1977.
- Decei, Aurel, art. Dobruca, *Islâm Ansiklopedisi*, Istanbul, 1945, vol. III.
- Diculescu, Const. C., *Din corespondența episcopului Melchisedec*, București, 1909.
- Dobrogea. 50 de ani de viață românească (1878 – 1928)*, Cultura Națională, București, 1928.
- Drăgoi, Pr. Eugen, *Aspecte ale vieții bisericești din Episcopia Dunării de Jos în anii 1864-1886*, în vol. “Monumente istorice și izvoare creștine”, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1987.
- Ekrem, M. A., *Din istoria turcilor dobrogeni*, Ed. Kriterion, București, 1994.
- Grasu, Pr. Nicolae, *Viața bisericească în Dobrogea și la Dunărea de Jos după Războiul de Independență*, în “De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină”, Galați, 1977.
- Greavu-Dunăre, Stan, *Bibliografia Dobrogei*, Cultura Națională, București, 1928.
- Grosu, Pr. Dr. Neculai, *Înființarea și activitatea Episcopiei Dunării de Jos (1864-1973)*, în vol. “Arhiepiscopia Tomisului și Dunării de Jos în trecut și astăzi”, Galați, 1981.
- Helgiu, Vasile, *Școala românească din Dobrogea de la înființare pînă la 1938. Monografie. Istoric, documente, diagrame*, Constanța, Institutul de Arte Grafice “Albania”, 1958.
- Huhulescu, Scarlat, *Constanța: eri, astăzi, mâine, Tomis, Kiustendje*, Constanța, Tipografia “Lucrătorii asociați”, Constanța, 1934.

- Ionescu, Locotenentul M. D., *Cercetări asupra oraşului Constanţa, Geografie şi istorie*, Prefaţă de D-l Gr. G. Tocilescu, Tipografia şi fonderia de litere Thoma Basilescu 29, Bucureşti, 1897.
- Ioniţă, Pr. conf. dr. Alexandru M., *Episcopia Constanţei*, în vol. *Din trecutul Bisericii şi Patriei noastre*, Ed. Ex Ponto, Constanţa, 2001.
- Kogălniceanu, Mihail, *Discurs la proiectul de lege "pentru înfiinţarea de edificii şi construcţii publice"*, Opere, V, 1878-1891, partea a II-a, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1986.
- Lăpuşan, Aurelia, *Forme ale culturii de masă şi educaţie populară în Dobrogea, în vol. Dobrogea 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european*, Editura Ex Ponto, Constanţa, 2008.
- Lăpuşan, Aurelia, Ştefan Lăpuşan, *Constanţa, Memoria oraşului*, vol. I (1878-1940), Ed. Muntenia, Constanţa, 1997.
- Lăpuşan, Aurelia, Victor Ciupină, I. *Proiecţii ale învăţământului în Dobrogea*, 1.1. Şcoala superioară de agricultură, în *Ctitorii spirituale dobrogene*, Universitatea "Ovidius" din Constanţa, Ed. Dobrogea, Constanţa, 2011.
- Lascu, Stoica, *Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei (1878- 1947)*, Vol. I (1878-1916), Bibliotheca Tomitana II, Constanţa, Muzeul de istorie naţională şi arheologie, 1999.
- Lazia, Liliana, *Antroponimie dobrogeană, consideraţii diacronice*, Ed. Muntenia, Constanţa, 2003.
- Limona, Răzvan, *Populaţia Dobrogei în perioada interbelică*, Ed. Semănătorul - Editura-online, Bucureşti, 2009.
- Marinache, Mihai; Ioana Marinache, *"Steaua Dobrogei" (1879 - 1891). Încercare de reconstituire monografică*, Editura Harvia, Tulcea, 2007.
- Muşat, Ioan I., *Istoricul oraşului Cernavodă*, Tip. "Viaţa Literară", Bucureşti, 1938.
- Nicoară, Vasile, *Dobrogea, spaţiu geografic multicultural*, Editura Muntenia, Constanţa, 2006.
- Nicolau, Episcopul Gherontie, *Slujba Sfântului Grigorie Decapolitul*, Edit. Reduta pentru Sfânta Mănăstire Bistriţa-Vâlcea, 2002.
- Păcurariu, Pr. prof. dr. Mircea, *Viaţa creştină şi organizarea bisericească în ținuturile Tomisului şi Dunării de Jos de la începuturi până în anul 1864*, în vol. *Arhiepiscopia Tomisului şi Dunării de Jos în trecut şi astăzi*, Galaţi 1981, pp. 19-20.

- Păuleanu, Doina, Virgil Coman, *Catedrala "Sf. Apostoli Petru și Pavel" Constanța: 1883-2008*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2008.
- Petrescu, I.P.S. Arhiepiscopul Tomisului Prof. univ. dr. Teodosie, Adrian Rădulescu, *Mitropolia Tomisului. Tradiție și actualitate*, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2004.
- Pippidi, D.M., *Inscripțiile din Scythia Minor, grecești și latine*, vol. I, Istoria și împrejurimile, București, 1983, nr.15.
- Popescu, Pr. N.N., *Preoți de mir adormiți în Domnul*, București, 1942.
- Popoiu, Paulina, *Antropologia habitatului în Dobrogea*, Ed. Oscar Print, București, 2001.
- Postolache, Lelia, *Bisericele Orașului Tulcea și slujitorii lor*, Ed. Metmorfoși, Slobozia, 2013.
- Publicațiile periodice românești*, tom. III, 1919 – 1924, Biblioteca Academiei R.S.R., București, 1987.
- Puiu, Enache, *Istoria literaturii din Dobrogea*, Ed. "Ex Ponto", Constanța, 2005.
- Rădulescu, I., și Athena Herbst - Rădoi, *Județul Constanța*, București, 1974.
- Ramet, Pedro, *Cross and Commissar. The Politics of Religion in Eastern Europe and the USSR*, Bloomington-Indianapolis, Indiana University Press, 1987.
- Ramet, Sabrina Petra & all, *Protestantism and Politics in Eastern Europe and Russia. The Communist and Postcommunist Eras*, Duke University Press, Durham & London, 1992.
- Rămureanu, Pr. Ioan, *Mitropolia Vicinei și rolul ei în păstrarea ortodoxiei în ținuturile românești*, în vol. De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină, Galați 2, 1979, pp. 156-160.
- Răzvan, Limona, *Populația Dobrogei în perioada interbelică*, Ed. Semănătorul - Editura-online, București, 2009.
- Rotaru, Filofteia, *Rolul școlii normale și al corpului învățătoresc dobrogean în sistemul instrucției școlare din provincia transdanubiană (1878-1944)*, în vol. Colegiul Pedagogic "Constantin Brătescu". Valori ale civilizației românești în Dobrogea, Constanța, 1993.
- Runcan, Nechita, *Contribuția ierarhilor tomitani la dezvoltarea culturii și spiritualității orașului Constanța în perioada 1923-1950*, în Studii istorice dobrogene (coord. V. Ciorbea), Ed. "Ovidius" University Press, Constanța, 2003, p. 268-286.
- Russo, D., *Studii istorice greco-romane*, vol. I, București, 1939.
- Sorescu, Arhim., *Monastirile dobrogene*, București, 1914.

- Suceveanu, Simona, *Pagini din istoricul bibliotecilor din Dobrogea*, în “Comunicări de istorie a Dobrogei”, vol. 2, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, 1983.
- Vârnav, Diac. A. I., *Carte omagială cu ocazia a 5 ani de păstorire a P.S.D.D. Gherontie, episcopul Constanței – vechiul Tomis și Durostorului*, Constanța, 1931.
- Vladimir, I., P.S. Ilarie, *Episcop de Constanța, Încercare biografică, cu un studiu introductiv asupra episcopiei Tomisului*, ed. I, Ed. Semaforul, Constanța, 1925.
- Voicu, T., B. Cotovu, P. Constantinescu, *Monografia orașului Tulcea - Trecutul, prezentul și viitorul său*, Constanța, 1928.
- Vulcan, Petru, *Albumul Național al Dobrogei, 1866-1877-1906*, Tipografia Regală, București, 1906.
- Zeiller, J., *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Émpire Roman*, Paris, 1918.